

УДК 311.2:334.72(477)

DOI: https://doi.org/10.31521/modecon.V47(2024)-13

Прокопович-Павлюк І. В., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри статистики, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна

ORCID ID: 0000-0002-8316-0127

e-mail: iryna.prokopovych-pavlyuk@lnu.edu.ua

Вільчинська О. М., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри статистики, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна

ORCID ID: 0000-0002-4544-4751

e-mail: oksana.vilchynska@lnu.edu.ua

Марець О. Р., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри статистики, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна

ORCID ID: 0000-0002-4044-7443

e-mail: oksana.marets@lnu.edu.ua

Гендерна статистика в Україні: теорія та аналітика

Анотація. У статті досліджено питання гендерної рівності та гендерної статистики, зокрема в частині розвитку підприємництва в Україні. Гендерна рівність отримала міжнародне визнання після підписання Загальної декларації прав людини ООН 1948 року, а згодом, завдяки іншим ключовим заходам, зокрема, прийняттю Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 року та створення ООН-структури «ООН-жінки» 2010 року.

В Україні розвиток гендерної статистики стимулюється законодавством, а дані, розподілені за ознакою статі, використовуються для оцінки ефективності державної гендерної політики. Втім, гендерна статистика – це ширше поняття, ніж просто поділ даних за статтю. Вона включає соціальні аспекти, що дозволяють аналізувати гендерні ролі та нерівності.

Проаналізовано роль жінок у бізнесі в Україні. Станом на 2024 рік жінки очолюють лише 29,2% зареєстрованих юридичних осіб, а чоловіки – 70,8%. Жінки частіше керують малими підприємствами, зокрема приватними, сімейними або комунальними, однак частка керівниць зменшується зі зростанням розміру бізнесу. Попри гендерні стереотипи та соціальні обмеження, українки все активніше беруть участь у підприємстві, особливо у формі ФОП.

З 2021 року зростає кількість жінок, які займаються самозайнятістю, і зростає їхня освіченість. Зростає частка підприємниць молодшого віку, а також жінок з двома та більше вищими освітами. Успіх жінок у бізнесі заохочує до подолання гендерних упереджень, а доступність до програм та фінансових ресурсів сприятимуть розвитку підприємництва в Україні навіть у часі війни. Результативність державної політики та впровадження програм з підтримки жінок, стимулювання бізнесу повинні відображати реальні статистичні дані. Саме актуалізація гендерних даних та статистики загалом відкриють можливості для оцінки реальної ситуації не тільки в гендерній політиці, а й у всіх сферах економіки України.

Ключові слова: гендерна рівність; гендерна статистика; підприємництво; жінки-керівники; дискримінація; гендерні ролі; стаття; гендер.

Prokopovych-Pavlyuk Iryna, Ph.D (Economics), Associate Professor, Associate Professor of Statistics, Ivan Franko National University of L'viv, Lviv, Ukraine

Vilchynska Oksana, Ph.D (Economics), Associate Professor, Associate Professor of Statistics, Ivan Franko National University of L'viv, Lviv, Ukraine

Marets Oksana, Ph.D (Economics), Associate Professor, Associate Professor of Statistics, Ivan Franko National University of L'viv, Lviv, Ukraine

Gender Statistics in Ukraine: Theory and Analysis

Abstract. Introduction. This article examines the issues of gender equality and gender statistics, particularly in relation to the development of entrepreneurship in Ukraine. Gender equality gained international recognition after the adoption of the Universal Declaration of Human Rights by the United Nations in 1948, and later through other key initiatives, including the adoption of the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women in 1979 and the establishment of the UN structure "UN Women" in 2010.

Purpose. The study aims to identify trends in the development of women's entrepreneurship, opportunities for the promotion and development of women's enterprises, and the effectiveness of government gender policies.

¹ Стаття надійшла до редакції: 20.10.2024

Received: 20 October 2024

Results. In Ukraine, legislation encourages the development of gender statistics, and gender-disaggregated data are used to evaluate the effectiveness of government gender policies. However, gender statistics is a broader concept than simply disaggregating data by sex; it includes social aspects that allow for the analysis of gender roles and inequalities. The role of women in the economy of Ukraine is analyzed. In 2024, women managed only 29.2% of registered legal entities, while men managed 70.8%. Women are more likely to run small businesses, especially private, family or communal enterprises; however, the share of female managers decreases as the size of the business increases. Despite gender stereotypes and social constraints, Ukrainian women are increasingly participating in entrepreneurship, especially as sole proprietors. Since 2021, the number of women engaged in self-employment has increased, along with their level of education. There is a growing proportion of younger female entrepreneurs, as well as women with two or more higher education degrees. The success of women in business encourages the overcoming of gender bias, and access to programs and financial resources will promote the development of entrepreneurship in Ukraine, even during times of war.

Conclusions. The effectiveness of state policies and the implementation of programs to support women and stimulate business should reflect real statistical data. The updating of gender data and statistics in general will open opportunities for assessing the real situation not only in gender policy, but also in all sectors of the Ukrainian economy.

Keywords: gender equality; gender statistics; entrepreneurship; female leaders; discrimination; gender roles; sex; gender.

JEL Classification: J16; M20; M29.

Постановка проблеми. Попри законодавчу підтримку та прогрес у досягненні гендерної рівності, жінки все ще стикаються з бар'єрами – соціальними стереотипами, обмеженими можливостями для керівництва великим бізнесом і низьким рівнем доходу порівняно з чоловіками. Дослідження, що базується на статистичних даних, дозволить визначити тенденції розвитку жіночого підприємництва та побачити прогалини у повноті та актуальності даних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти гендерної рівності відображено у результатах досліджень ПРООН, Національного інституту стратегічних досліджень, Національного фонду досліджень України, у працях Л. Денисенко, Х. Кіт, Т. Марцінюк, О. Поєдинок, О. Уварової та ін.

Юридичні та психологічні дослідження гендеру висвітлено у дослідженнях В. Барко, С. Геращенко, О. Костюк, Л. Наливайко, О. Смірної та ін., але потребують детального дослідження ролі жінок в економіці, зокрема у сфері підприємництва.

Формулювання цілей дослідження. Основними завданнями у ході дослідження було визначення тенденцій розвитку жіночого підприємництва, можливостей для стимулювання та розвитку бізнесу, очолюваного жінками, а також оцінка ефективності державної гендерної політики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Гендерна рівність визнана міжнародним правом за Загальною декларацією прав людини ООН від 10 грудня 1948 року [12]. Посилення феміністського руху призвело до оголошення 1975 року Міжнародним роком жінок та проведення першої Всесвітньої конференції зі становища жінок у Мехіко. У 1979 році прийнята Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Четверта Всесвітня конференція зі становища жінок в Пекіні 1995 року була важливим етапом. 2 липня 2010 року Генеральна Асамблея ООН створила нову структуру під назвою «ООН-жінки», щоб сприяти досягненню гендерної рівності та розширенню прав і можливостей жінок. Ось так поступово розвивається ідея гендерної рівності, що зумовлює потребу в оцінці гендерної рівності чи диспропорцій в економіках країн з використанням бази статистичних показників. На основі даних офіційної статистики та спеціально організованих опитувань щороку розраховуються індекси гендерного

паритету та будуються рейтинги країн. Зокрема, у 2024 р. Україна посіла 63 місце (проти 66 позиції у 2023 р) за Глобальним індексом гендерного розриву [1]. Цьогорічний звіт про глобальні гендерні розриви показує, що для усунення глобального гендерного розриву знадобиться 134 роки [2].

Гендерна статистика – це сфера статистики, яка формується на перетині традиційних сфер визначення, виробництва та поширення статистичних даних, що відображають реалії життя жінок і чоловіків, а також політичні питання стосовно гендерної рівності [5].

Відповідно до ст. 5 ЗУ «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» важливим інструментом формування та реалізації ефективної гендерної політики держави є збирання статистичних даних із розбивкою за ознакою статі [11]. Закон, а пізніше розпорядження Кабміну щодо моніторингу гендерної рівності стають основою розвитку гендерної статистики в Україні. На сайті та в публікаціях Держстату значний обсяг інформації подається із розбивкою за статтю [7], яка слугує інструментом аналізу ефективності гендерної політики.

Все ж в методичних рекомендаціях для розробників статистики вказано, що гендерна статистика – це ширше поняття, аніж дані з розбивкою за статтю. Статистика, розділена за ознакою статі, – це просто дані, які зібрані та впорядковані окремо для жінок і чоловіків. Однак наявність даних із розбивкою за статтю не гарантує, наприклад, що використані інструменти збирання й аналізу даних надають можливість оцінювати гендерні ролі, відносини та нерівності у суспільстві [5].

У контексті гендерної статистики використовуються терміни «стать» і «гендер». Проте, необхідно ретельно розрізняти їх, оскільки часто виникає плутанина як в науковій спільноті, так і серед пересічних користувачів статистичних даних.

Стать уживається для позначення людей як чоловіків або жінок, зважаючи на їхні біологічні та фізіологічні характеристики (напр., набір хромосом, гормони, репродуктивні органи).

Гендер відображає соціально конструйовані відмінності у ставленнях та можливостях, пов'язаних із належністю до жінок або чоловіків, соціальними взаємозв'язками та відносинами між жінками та чоловіками. Гендер визначає, що очікується,

дозволяється та цінується в жінках і чоловіках у конкретному контексті [5].

Для більшого розуміння показників гендерної статистики проведемо коротку аналітику позиціонування жінок та чоловіків у бізнесі України. Загальна кількість зареєстрованих юридичних осіб наближається до 1,5 мільйона одиниць та, як не дивно, з початком війни, має позитивну динаміку [7]. Станом на початок 2024 р. кількість жінок, що є керівниками цих юросіб, склала 436288 осіб, тоді як цифра чоловіків-керівників сягнула

1099591. У відсотковому співвідношенні – це 29,2% та 70,8% відповідно (рис. 1). Певні відмінності у керівництві юрособами присутні у розрізі організаційних форм. Хоча переважно керівниками є чоловіки, та все ж дещо більші частки керівниць наявні у таких формах (в частині підприємств): приватне підприємство (25%), комунальне підприємство (34,6%), орендне підприємство (43,6%), підприємство споживчої кооперації (55,8%), сімейне підприємство (31%).

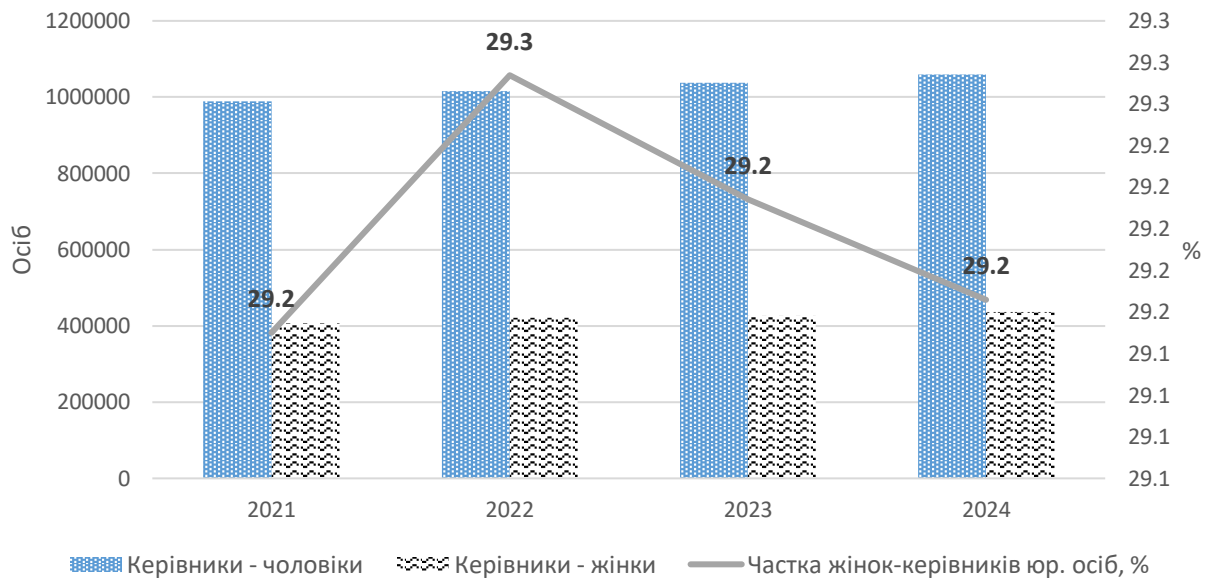

Рисунок 1 – Кількість зареєстрованих юридичних осіб в Україні та частка жінок-керівників, на початок року

Джерело: побудовано за даними [7]

Гендерні стереотипи, відповідальність піклуватися про дітей та сім'ю (так звана «друга чверть» жінок), брак впевненості, відсутність зразків для наслідування (приклади успішних жінок у бізнесі), а також відсутність соціальної підтримки для охочих жінок, той факт, що дохід жінок набагато нижчий, ніж у чоловіків. Про це свідчить те, що серед 330 найприбутковіших компаній України лише 3% бенефіціарів – жінки [7]. Світова статистика показує, що глобальний гендерний розрив становить 22%. В Україні ситуація не краща, а різниця в оплаті праці чоловіків і жінок перевищує 20%. Для компаній, які готові розвиватися коштом сприяння лідерству жінок і досягнення гендерного паритету на всіх рівнях, Глобальний договір ООН розробив програму гендерної рівності. Його метою є забезпечення повноцінної та значущої участі жінок і рівних можливостей керувати на всіх рівнях управління, прийняття рішень у політичному, економічному та соціальному житті. Локальні мережі Глобального договору ООН з майже 70 країн світу взяли участь у розробці Цільової програми гендерної рівності [12].

У 2015 році Україна вперше приєдналася до програми «Цільова гендерна рівність». Так, 13

українських компаній зобов'язалися впровадити у свою діяльність WEPs – сім принципів розширення прав і можливостей жінок на робочому місці, ринку та в громаді [3]. Вони стосуються рівної оплати праці, що має однакову цінність, урахування гендерного аспекту в ланцюжках постачань та нульову толерантність до сексуальних домагань на робочому місці. Окрім того, компанії, що беруть участь у програмі Target Gender Equality, отримують доступ до Gender Gap Analysis Tool – інструменту для визначення поточної ситуації з гендерною рівністю у компанії та побудови візії посилення гендерної рівності надалі. Визначення своїх KPI, обмін досвідом з іншими компаніями, міжнародна підтримка та експертиза – все це допоможе кожній компанії-учасниці Target Gender Equality показати високий результат в утвердженні гендерної рівності на всіх рівнях. У 2023 році кількість таких компаній-підписантів WEPs налічувала 25 одиниць [3].

Жінка-підприємець, бізнесвумен – сьогодні ці поняття вже не виняток. Це стає нормою. Жінки активно популяризують тренд на жіноче підприємництво, руйнуючи стереотип про виключно чоловічий образ успішного підприємця.

У світі близько 80% рішень у всіх секторах економіки приймають споживачки-жінки, тому в бізнесі кількість жінок-підприємців стрімко збільшується.

Місце та роль жінок у бізнесі відображається статистичними даними у розрізі гендерної статистики Реєстру статистичних одиниць (PCO). PCO – це база даних статистичних та адміністративних одиниць з їх характеристиками, призначена для проведення статистичних спостережень за діяльністю підприємств, яка складається зі статистичного реєстру підприємств (СРП) і статистичного реєстру фізичних осіб-підприємців (СРФОП) [7]. Держстат наводить зведені гендерні дані за показниками кількості активних підприємств з розподілом за статтю їх керівників, а також фізичних осіб-підприємців/підприємниць. Класифікація економічних одиниць (підприємств) за станом активності (як «активна», «спляча» та «мертва») визначається за ознаками активності (наявності працівників, виробництва та реалізації, сплати

податків та подання статистичної звітності) відповідно до Методологічного положення державного статистичного спостереження «Реєстр статистичних одиниць», затверджених наказом Держстату №298 від 30.11.2021 р. [7].

Проведений аналіз динаміки кількості активних підприємств за період 2021 – 2023 рр. свідчить про як зменшення їх числа з 698771 до 643602, загалом на 7,9% [7]. Слід зазначити, що скорочення числа підприємств, де керівниками є чоловіки, відбувалось швидшими темпами, ніж підприємств, якими керують жінки, тобто на 8,8% та 6,3% відповідно. На кожен 1% скорочення підприємств, де керівниками є жінки, припадало 1,4% скорочення підприємств, де керівниками є чоловіки.

Ще одна гендерна особливість у керівництві бізнесом простежується у розрізі підприємств за розмірами: зменшення частки керівниць із збільшенням розміру суб'єкта бізнесу, або що більший бізнес, то більша частка керівників-чоловіків (табл.).

Таблиця 1 Кількість активних підприємств за кількістю найманих працівників з розподілом за ознакою статі керівника на 1 листопада 2023 року

Кількість найманих працівників	Загальна кількість активних підприємств, одиниць	Активні підприємства, керівниками яких є			
		чоловіки		жінки	
		кількість, одиниць	частка, у % до загальної кількості	кількість, одиниць	частка, у % до загальної кількості
Усього	643602	416771	64,8	226831	35,2
з них нефінансові та фінансові корпорації до 9 осіб	243138	173683	71,4	69455	28,6
10-49 осіб	43279	33579	77,6	9700	22,4
50-249 осіб	10860	8502	78,3	2358	21,7
250 осіб і більше	2699	2162	80,1	537	19,9

Джерело: побудовано за даними [7]

Дещо більша активність бізнесу серед жінок характеризується показниками зареєстрованих фізичних осіб-підприємців (ФОП). Хоча після повномасштабного вторгнення показники не досягли

довоєнного рівня, та все ж відмічаємо інтенсифікацію підприємництва у формі ФОП для обох статей. Зростання числа жінок-ФОПів швидшими темпами

зумовило збільшення їх частки з 46,4% у 2021 р. до 47,5% у 2024 р. (рис. 2).

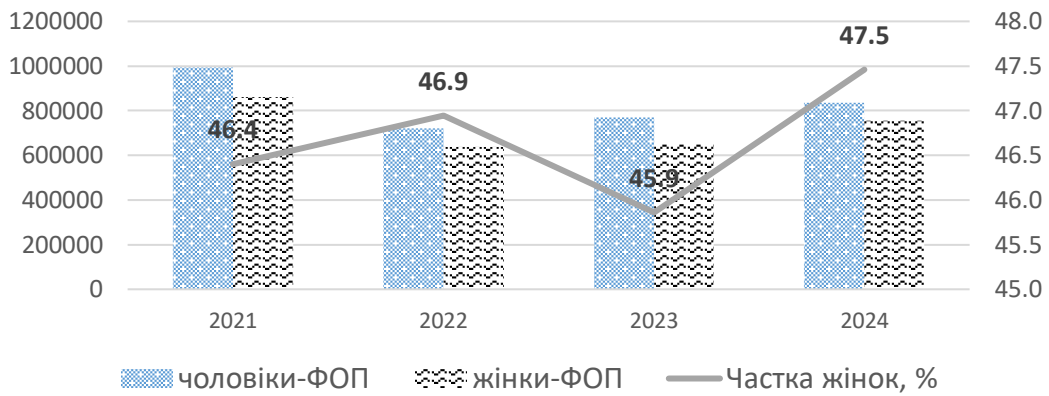

Рисунок 2 – Кількість зареєстрованих ФОПів за ознакою статі

Джерело: побудовано за даними [7]

Отже, за статистикою у розрізі статей в Україні спостерігається інтенсифікація підприємницької діяльності та збільшення частки жінок, що керують бізнесом та працюють як ФОПи. Позитивним є, враховуючи стан війни, зростання самозайнятості жінок, реалізація необхідності займатись власною справою, очолювати бізнес у різних масштабах. Проте згідно з результатами опитування, проведеного у 2022 р., українські жінки все ж стикаються з гендерними упередженнями та обмеженням їх робочих можливостей; 17% опитаних відчувають негативне ставлення суспільства стосовно жіночого підприємництва, як до чогось «несерйозного і короткострокового»; 13% – що «молода жінка нічого не розуміє»; працює стереотип, що «чоловіки – найкращі підприємці» – 16% опитаних [10].

Спостерігається тенденція зміни поглядів щодо переваг жіночого підприємництва – у 2022 році найважливішою перевагою жінки-підприємниці визначають можливість поєднання бізнес-діяльності. Результати опитування свідчать, що жіночий бізнес «молодіє»: частка підприємниць, молодших за 30 років зросла з 10% у 2021 р. до 17% у 2022; у віці 30-35 років з 22% до 29% відповідно; зменшилась частка жінок у віці 40+ років з 31% до 23%. Жінки роблять ставку на власну освіту: частка жінок, що мають 2 і більше вищих освіти збільшилась з 17% до 29%; збільшився рівень відвідування бізнес-тренінгів – частка жінок, які їх відвідують зросла з 37% до 60%. Кожна друга жінка-підприємниця, яка отримала дві та більше вищі освіти працює за фахом. Разом з тим, збільшується кількість жінок, що додатково навчаються та поєднують свої знання з особистим життям. 9 з 10 жінок-підприємниць стверджують, що в Україні є всі можливості для розвитку жіночого підприємництва [10].

Розглянемо які ж є можливості для розвитку бізнесу в Україні, зокрема жіночого, станом на кінець 2024 р.

Український жіночий фонд пропонує фінансову підтримку в сумі до 10 тис. дол. США жіночим/феміністичним громадським організаціям, які мають спрямованість (відповідно до статуту) на захист прав жінок та/або просування гендерної рівності [4]. Платформа «Жінки – це 50% успіху України» – соціальний проект, спрямований на активізацію та підтримку жінок в громадському та політичному житті, пропонує збірку актуальних подій, конкурсів та програм з підтримки жінок у різних сферах економіки. Актуальною є Державна грантова програма «Власна справа», направлена на створення або розвиток власного бізнесу, в сумі 50-250 тис. грн [6]. Серед державних програм із започаткування та розвитку власної справи, розміщених на платформі Дія Бізнес, виокремлено пропозиції для жінок, зокрема Грант для розвитку агробізнесу жінок у сільських громадах, а також Грант та власну справу, Грант для розвитку українських виробників та інші [8]. Також і обласні ради пропонують різного роду підтримку: від навчання та стажування, до фінансування та координації.

Висновки. Проведене дослідження гендерного паритету в економіці України, в часи війни, на прикладі розвитку бізнесу дозволяє відмітити позитивну динаміку участі жінок у сфері підприємництва. Простежується збільшення числа жінок-ФОПів, кількості жінок-керівниць юридичними особами, зменшення розриву між чоловіками - власниками бізнесу. Результати опитувань свідчать про зміну свідомості щодо жіночої бізнес-активності у суспільстві. Бачимо, що державою та неурядовими організаціями пропонуються напрями підтримки жінок різної

тематики, стимулювання їх самозайнятості та розвитку, програми та гранти на підтримку наявного бізнесу. Втім для оцінки ефективності вжитих заходів з гендерної політики відсутня інформація про їх успішність. Доречною була б статистика чи звітність згаданих програм в частині їх реалізації та освоєння виділених коштів, розраховані показники економічної та соціальної ефективності, які мають прораховувати та наводити у своїх заявках потенційні учасники конкурсів.

Загалом на рівні країни маємо проблему з відсутністю статистичних даних, які переважною їх частиною «зависли» на довоєнному рівні. Зрозуміло, що через неможливість представити статистику повною мірою на рівні держави, доцільно публікувати наявні дані на рівні регіонів, оскільки збір інформації відбувається і більшість статистичних спостережень проводиться та узагальнюється.

Література:

1. Global Gender Gap Report 2024. *World Economic Forum*. 2024. URL: <https://www.weforum.org/publications/global-gender-gap-report-2024/>.
2. The Global Gender Gap Report 2024: Country Profiles. *The Global Health Education and Learning Incubator at Harvard University*. 2024. URL: <https://repository.gheli.harvard.edu/repository/13128/>.
3. В Україні для компаній та організацій громадянського суспільства запускають навчання з впровадження WEPs. *Європейська Бізнес Асоціація*. 2023. URL: <https://eba.com.ua/v-ukrayini-dlya-kompanij-ta-organizatsij-gromadyanskogo-suspilstva-zapuskayut-navchannya-z-vprovadzheniya-weps/>.
4. Грантові конкурси. *Український жіночий фонд*. 2024. URL: <https://uwf.org.ua/Category/competition-ua/>.
5. Гендерно чутливі дані: збирання, аналіз, моніторинг і поширення в Україні : посібник для розробників статистики. Київ : Громадська організація «Український центр соціальних реформ», 2021. 78 с. URL: https://ucsr.kiev.ua/publications/gender%20statistics%20toolkit_ukr.pdf.
6. Грант на власну справу. *Онлайн-сервіс державних послуг «Дія»*. 2024. URL: <https://diia.gov.ua/services/grant-na-vlasnu-spravu>.
7. Статистична інформація. *Державна служба статистики України*. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.
8. Допомога підприємцям у створенні та розвитку бізнесу. *Дія Бізнес*. URL: <https://business.diia.gov.ua/>.
9. Питання збору даних для моніторингу гендерної рівності : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 р. №1517-р.; станом на 2 грудн. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1517-2020-%D1%80#Text>.
10. Портрет українських жінок-підприємниць. Результати дослідження. *ГО «Український центр сприяння інвестиціям та торгівлі»*. 2022. URL: https://drive.google.com/file/d/1vbKC8R2PEst6eHudBB_epLPz7viTemY3/view.
11. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 р. №2866-IV; станом на 3 серпн. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>.
12. Universal Declaration of Human Rights. *The United Nations*. 1948. URL: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>.

References:

1. World Economic Forum (2024, June). *Global Gender Gap Report 2024*. <https://www.weforum.org/publications/global-gender-gap-report-2024/>.
2. The Global Health Education and Learning Incubator at Harvard University (2024). *The Global Gender Gap Report 2024: Country Profiles*. <https://repository.gheli.harvard.edu/repository/13128/>.
3. European Business Association. (2023, November 16). *In Ukraine, training on the implementation of WEPs is being launched for companies and civil society organizations*. <https://eba.com.ua/v-ukrayini-dlya-kompanij-ta-organizatsij-gromadyanskogo-suspilstva-zapuskayut-navchannya-z-vprovadzheniya-weps/>.
4. Ukrainian Women's Fund. (2024). *Grant competitions*. <https://uwf.org.ua/Category/competition-ua/>.
5. Non-governmental organization «Ukrainian Center for Social Reforms». (2021). *Gendero chutlyvi dani: zbyrannia, analiz, monitorynh i poshyrennia v Ukraini : posibnyk dlia rozrobnykiv statystyky*. https://ucsr.kiev.ua/publications/gender%20statistics%20toolkit_ukr.pdf.
6. Online service of state services «Diya». *Grant for own business*. (n.d.). <https://diia.gov.ua/services/grant-na-vlasnu-spravu>.
7. State Statistics Service of Ukraine. *Statistical information*. <https://www.ukrstat.gov.ua/>.
8. Diia Business. *Assistance to entrepreneurs in the creation and development of business*. (n.d.). <https://business.diia.gov.ua/>.
9. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2020). *Issues of data collection for monitoring gender equality*. №1517-2020-p. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>
10. NGO «Ukrainian Center for Promotion of Investment and Trade». (2022). *Portrait of Ukrainian businesswomen. Research results*. https://drive.google.com/file/d/1vbKC8R2PEst6eHudBB_epLPz7viTemY3/view.
11. Verkhovna Rada of Ukraine. (2023). *About ensuring equal rights and opportunities for women and men*. №2866-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1517-2020-%D1%80#Text>.
12. The United Nations (1948, December 10). *Universal Declaration of Human Rights*. <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>.

